

ВЫДАВЕЦКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ БЕЛАРУСКАГА ПРАТЭСТАНТА ВАСІЛЯ ЦЯПІНСКАГА

Падставы для ўзнікнення у XVI ст. развіцця кнігадруку на Беларусі (разам з Віленшчынай) былі часта больш ідэалагічныя, чым камерцыйныя. Значная частка ранняй кніжнай прадукцыі Беларусі была пратэстанцкай, і т. ч. у пэўным сэнсе нелегальнай, таму кнігадрук заводзіўся па-за межамі буйных гарадскіх цэнтраў. Ён паўставаў у невялікіх правінцыйных гарадах, дзе ўзнікалі рэфармаваныя групы ці секты, пры сядзібках заможных магнатаў — пратэктараў нававерчага руху. Менавіта дзякуючы іх падтрымцы за адносна кароткі час там выходзіла шмат твораў рэлігійнага і палемічнага зместу. І хаця першыя друкарні часта дзейнічалі нядоўга і не заўжды мелі дастаткова сродкаў, яны імкнуліся выпусціць прадукцыю высокай якасці, зважаючы на важнасць яе зместу. Першымі іх выданнямі былі тэксты Св. Пісьма, вучыцельныя творы, малітоўнікі і спеўнікі, палемічныя памфлеты. Пераважна яны выходзілі на польскай мове, радзей на лаціне, але часам друкары выдавалі і кірыліцай на старабеларускай мове. Аб дзейнасці гэтых друкарняў вядома вельмі мала.

Першая пратэстанцкая друкарня ў ВКЛ была заснавана ў 1533 г. кн. Мікалаем Радзівілам Чорным (1515—1565) у Брэсце. З перарывамі друкарні ў гэтым горадзе дзейнічалі да 1570 г.; у іх працавалі розныя друкары, напрыклад, Бернард Ваяводка, Станіслаў Мурмеліюс, Цыпрыян Базылік. Іншы друкарскі цэнтр пратэстантаў на Беларусі ўзнік каля 1562 г. у Нясвіжы; яго пратэктарам таксама быў Мікалай Радзівіл Чорны. Нясвіжская друкарня была ўласнасцю Мацвея Кавечыньскага (канец 1520-х — 1572), а пасля яго смерці яна перайшла да яго дзяцей. Гэта, пэўна, і выратавала яе, калі са смерцю абодвух Радзівілаў сын Чорнага, Мікалай Крыштаф Радзівіл Сіротка (1549—1616), што ў 1567 г. вярнуўся да каталіцызму, выгнаў у 1571 г. пратэстантаў і іх друкарню з Нясвіжа. Друкарня накіравалася ў Заслаўе, а потым ва Узду, дзе яе ў 1572 г. купіў іншы магнат, Ян Кішка (?—1592), кашталян віленскі, які перавёз яе ў свой замак у Лоск. Там друкарня дзейнічала да канца 1580-х г., далей звесткі аб ёй губляюцца. За гэты час тут працавалі некалькі друкароў: Даніэль з Ленчыцы, Ян Карцан (ці, дакладней, Карчан, як ён фігуруе ў дакументах), Фелікс Балямоўскі. Апрача таго, вядома адно пратэстанцкае выданне 1590 г. з Любчы (у наступным ста-

годдзі там месцілася буйная друкарня пратэстанцкай галіны роду Радзівілаў). Ці не туды пераехала друкарня з Лоска?

Асобна сярод цэнтраў пратэстанцкага кнігадрукавання Беларусі стаіць друкарня Васіля Цяпінскага, якая вядома толькі па аднаму кірылічнаму выданню, да таго ж не скончанаму (яго апісанні маюцца ў розных крыніцах [7, с. 75–76], тамсама і спасылка на рэферэнцыйную літаратуру).

Пра абставіны жыцця гэтага беларускага пратэстанта звестак няшмат. Сучаснікі аб ім маўчаць, за выключэннем Буднага, з беглых згадак якога можна толькі даведацца, што Цяпінскі быў яго аднадумцам, прымаў удзел у тэалагічных дыскусіях і меў дом “на Літве”. Некалькі знойдзеных у Літоўскай Метрыцы згадак прозвішча Цяпінскага (іх абмеркаванне гл. у працах: [5, с. 1049–1063; 1, с. 172–173; 7, с. 81–89; 2, с. 64–68]) не дазваляюць з упэўненасцю вывесці, што ва ўсіх актах гаворыцца пра тую ж самую асобу, якая пераклала і выдала *Евангелле*¹. Адзінай надзейнай крыніцай могуць лічыцца згадкі іншых пратэстантаў і сведчанні дакументаў, што так ці інакш асвятляюць пратэстанцкі рух². Яшчэ вядома копія дрэварыту з выявай Цяпінскага, надпісам і датай “1576” (кірыліцай), які належыць, хутчэй за ўсё, варштату яго друкарні.

Захаваліся толькі два творы Цяпінскага: *Евангелле* і прадмова да яго на некалькіх старонках. Евангелле (у навуковай літаратуры яго вядома пад назвай “Евангелле Цяпінскага”, далей ЕЦ) было выдадзена ў выглядзе дыглоты, з паралельным царкоўнаславянскім тэкстам — менавіта гэты тэкст і служыў Цяпінскаму арыгіналам пры перакладзе. Прадмова дайшла ў рукапісе, створаным перапісчыкам Супрасльскага манастыра³. Абодва творы Цяпінскага недатаваныя і даюць мала матэрыялу нават для іх храналагічнай атрыбуцыі.

¹ На гэта ўказаў яшчэ А.Лявіцкі ў сваім эlegantным нарысе [9, с. 12, 13, 18–19, 20], што было падтрымана і некаторымі іншымі даследчыкамі [3, с. 55; 4, с. 242; 7, с. 81–83]. Тым не менш сучасныя аўтары чамусьці не зважаюць на гэтыя перасцярогі і працягваюць туліць да асобы перакладчыка і выдаўца Евангелля ўсе згадкі пра Васіля Цяпінскага з Літоўскай Метрыкі (гл., напрыклад, [1, с. 172–173; 10; 2]).

² Сціпласць гістарычных звестак пра Цяпінскага тлумачыцца, напэўна, тым, што пратэстантызм на Беларусі быў прынесенай з’явай і заставаўся вызнаннем меншасці, актыўнасць якой часта праходзіла ў баку ад афіцыйных устаноў і інстытуцый тагачаснага грамадства. Дзейнасць пратэстанцкай грамады толькі зрэдку набывала адлюстраванне ў афіцыйным справаводстве (напрыклад, з нагоды судовых спрэчак вакол маёмасці). Зразумела, акты Літоўскай Метрыкі нічога не паведамляюць аб веравызнанні бакоў.

³ Верагодна, што сама прадмова дайшла не поўнасцю. Гэты невялікі твор Цяпінскага захаваліся толькі ў адным рукапісе, што належыць пісцу Супрасльскага

Невядома ні месца, ні дакладны час дзейнасці друкарні Цяпінскага. Паводле розных ускосных даных (іх абмеркаванне гл. у працы [6, с. 83—84]), можна меркаваць, што гэтая дзейнасць прыпадае прыкладна на 1570-я гг., найверагодней 1576 г. Адбыцца пазней за 1580 г. друк ЕЦ не мог, паколькі менавіта гэтым годам датуецца перапіска прадмовы, дзе паведамляецца аб выхадзе Евангелля ў свет. Яшчэ менш пэўнасці з месцам друкавання. Ва ўсялякім выпадку, найменш верагодна, што друк адбываўся ў вёсцы Цяпіна (пад Лепелем на Полаччыне), якая лічыцца маёнткам Васіля Цяпінскага. На той час гэты рэгіён пацярпеў ад маскоўскай агрэсіі і пагроза вайсковых дзеянняў для яго яшчэ не знікла (падрабязней гл. [6, с. 85—87]; таксама [2, с. 69]). Да таго ж вядома, што ў 1574 г. Васіль прымаў у сваім доме “на Літве” некалькіх пратэстанцкіх лідэраў. Малаверагодна, што яны маглі адважыцца на вандроўку ў аддаленую і небяспечную частку краіны, якая да таго ж наўрад ці магла называцца “Літвой”. Хутчэй за ўсё гэтая сустрэча адбылася ў адным з маёнткаў Цяпінскага на Міншчыне ці недзе на Паўночна-Заходняй Беларусі. Недзе тамсама месцілася і сама друкарня. Г.Галенчанка [2, с. 69] прапануе шукаць месца яе дзейнасці ў адным з трох маёнткаў Цяпінскага, вядомых па актавых згадках: Латыголічы (пад Маладзечна), Вярсоцкае (Лідскі павет) і Свіраны (Віленскі павет).

ЕЦ выйшла фарматам in folio, што не зусім тыпова для пратэстанцкіх друкаў таго часу. Звычайна пратэстанты выдавалі свае творы невялікімі памерамі, фарматам in quarto ці in octavo, што было зручна для індыўідуальнага карыстання. Большыя фарматы выкарыстоўваліся для грунтоўных публікацый — поўных Біблій і паліглотай, якія разлічваліся на падрыхтаванага чытача і працу за сталом. Верагодна, Цяпінскі разглядаў сваю публікацыю як грунтоўны твор, прызначаны для росшукаў і параўнанняў.

Паводле знешняга выгляду ЕЦ вельмі блізка стаіць да выданняў Буднага, у прыватнасці, да *Новага Запавету* 1570 г. і *Бібліі* 1572 г. Можна сказаць, што яно капіруе гэтыя выданні. Падабенства паміж імі працягваюцца і ў размяшчэнні тэксту на старонцы (у два слупкі, у беларускім выданні справа месціцца пераклад Цяпінскага, злева — цар-

манастрыра. Магчыма, прадмова была надрукавана разам з Евангеллем, а да сённяшняга дня дайшоў толькі спіс з яе, хаця слушных доказаў гэтага бракуе. Не выключана, што цяпер вядома толькі частка прадмовы Цяпінскага, а сама яна першапачаткова была шырэйшая. У такім выпадку праваслаўны перапісчык хутчэй за ўсё абмінуў тыя яе часткі, у якіх была адлюстравана пратэстанцкая дактрына.

коўнаславянскі тэкст), і атачэннем яго друкарскімі рэйкамі, і паданнем нумарацьці вершаў (па цэнтры, паміж слупкамі), евангельскіх раздзелаў (справа) і зачал (перыкоп; злева). Таксама, як і ў выданнях Буднага, у ЕЦ на маргінесе пакінуты палі для заўваг публікатара да абодвух тэкстаў і (на крайнім полі) указанняў на паралельныя месцы Св. Письма. Для адсылак на маргінес у самім евангельскім тэксце (абодвух слупкоў) ужываюцца розныя адмысловыя знакі: зорачкі, крыжыкі, кружочкі і інш., якія паўтараюцца пры заўвагах на маргінесе. Як і ў іншых пратэстанцкіх выданнях, малюнкi і адметныя аздобы ў кнізе Цяпінскага адсутнічаюць, друк – адной фарбай, чорнай. Упрыгажэнняў няшмат: вінетка ў калантытуле і на тытульным лісце ЕЦ, аднолькавая з выданнямі Буднага (ці не запазычана яна напрасткі з Нясвіжскай друкарні?), а таксама ініцыялы ў рамцы, якімі пачынаецца кожны раздзел Евангелля ў абодвух слупках. Фаліяцыя – у правым верхнім кутку, кустоды – напрыканцы кожнага слупка, унізе. Усе лічбы транслітаруюцца кірыліцай.

Шрыфт выдання Цяпінскага таксама паходзіць з чужыннай традыцыі. Гэты шрыфт выступае ў першых кірылічных друках Нясвіжа. Раней існавала думка, што гэты шрыфт быў напрасткі запазычаны з Нясвіжскай друкарні (рэферэнцыйная літаратура пададзена ў [8, с. 42]), аднак у выніку параўнання было паказана [8, с. 45–46], што гэты шрыфт з’яўляецца больш дасканалым паўтарэннем нясвіжскага шрыфту. Абодва яны былі выкананы ў стылі шрыфту выданняў Скарыны, які сваім узорам абраў антыкву венецыйскіх кірылічных друкаў, што на пачатку XVI ст. выдаваліся ў Венецыі на замову баснійскіх сербаў. Цікава, што ў сяр. XVI ст. у іншым пратэстанцкім асяродку – ва Урагу (Вюртэмбэрг) – харвацкія пратэстанты, якія выдавалі некаторыя свае творы кірыліцай, таксама звярнуліся да гэтага малюнка шрыфту.

Выданне Цяпінскага дэманструе высокі ўзровень эдыцыйнай практыкі, да таго яшчэ неведомы кірылічнаму ўсходнеславянскаму друкарству. Арыентацыя на заходнія ўзоры ў кірылічным выданні азначала радыкальнае перарванне з царкоўнаславянскай кніжнай традыцыяй. Мэты выдання Цяпінскага былі відавочна некамерцыйныя – інакш бы друкар не адважыўся прапанаваць чытачам Евангелле ў нязвычайным для іх выглядзе. Мяркуючы па прадмове, такой бяспекі для Цяпінскага не было. ЕЦ друкавалася з разлікам на спецыфічную аўдыторыю адзінаверцаў, для якіх заходнееўрапейскі выгляд друкаванай кнігі быў звычайны. Увага да царкоўнаславянскай традыцыі (кірылічныя шрыфт і транслітараваныя лічбы, публікацыя царкоўнаславянскага тэксту і

выкарыстанне яго ў якасці арыгіналу) сведчыць, што аўдыторыя ЕЦ была звязаная з візантыйскай традыцыяй і ўяўляла сабой канверсантаў з праваслаўя. Менавіта такой аўдыторыі яшчэ ў 1562 г. адрасаваліся кірылічныя нясвіжскія выданні Буднага, якімі пачалася яго дзейнасць.

Арыентацыя выдання Цяпінскага на стыль лацінкавых выданняў Буднага 1570–1572 гг. і шрыфт яго кірылічных твораў 1562 г. сведчаць аб яго сувязях з нясвіжскім колам пратэстантаў і, відаць, аб згодзе з іх дактрынай. Аднак ці можна гэта разглядаць як ускоснае ўказанне на супрацоўніцтва з Нясвіжам? Некаторыя даследчыкі гатовы думаць, што Цяпінскі працаваў у Нясвіжскай друкарні (напрыклад, над выпускам кірылічных друкаў) і там набыў досвед для ўласнага выдання. Адно месца прадмовы быццам дазваляе такое меркаванне: в минуоульме лѣта та^кк^іе дороги дле дру^кк^у и потребѣ том^у належачи^х подыммаючи. а праве все до того зачинаючи зновоу. ач вельми^и сто^ит ве^лже и до^лжачисе.

Гэтае зачинаючы зновоу ўказвае, што Цяпінскі блізка стаяў да кірылічнага кнігадрукавання раней – а такой першай спробай на Беларусі маглі быць толькі кірылічныя выданні Нясвіжскай друкарні 1562 г. Аднак які ўдзел ён прымаў у дзейнасці гэтай друкарні – пакуль няясна⁴. Ва ўсякім выпадку, з тэксту прадмовы Цяпінскага ясна адно: кірылічная друкарня запрацавала пасля пэўнага перарыву і побач з Васілём не стаяў ніхто ў гэтай справе.

Аб выдавецкіх планах Цяпінскага можна меркаваць паводле тытульнага лісту ЕЦ. У ім паведамляецца, што выйшла **ПЕРВАЯ ЧАСТЬ НОВОГО ЗАВЕТА ИЛИ ТЕСТАМЕНТУ** <...> **ПРОТО ОДНЫМЪ СЛОВОМЪ ЕГО НАЗВАЛИ ЕВАНГЕЛИЕ**. З гэтага вынікае, што Цяпінскі меў намер выдаць, па меншай меры, усё Тэтраевангелле як першую частку Новага Запавету. Другую частку ў такім выпадку мусілі скласці Дзеі і Пасланні апосталаў. Такі падзел кніг Новага Запавету з часоў Лютара, які адасобіў евангельскае апавяданне ад апостальскага, быў уласцівы пратэстанцкім выданням усёй Еўропы. Тым не менш нейкія абставіны перашкодзілі Цяпінскаму давесці сваю справу да канца. Нават анансаваная тытульным

⁴Цяпінскі мог браць удзел у працы над перакладам, рэдагаваннем ці карэктурай кірылічных друкаў Нясвіжа 1562 г. Аднак улічваючы апантанасць самога Буднага тэксталагічнай і перакладчыцкай працай, гэта здаецца не вельмі верагодным – Будны заўжды імкнуўся да самастойнасці ў такіх справах. Да таго ж, апрача Буднага, у працы над Нясвіжскім катэхзісам ужо ўдзельнічаў Лаўрэн Крышкоўскі. Дык можа тады Цяпінскі сам стаяў за варштатам? Але гэта здаецца малаверагодным (абмеркаванне гэтай версіі [6, с. 77]).

лістом першая частка Новага Запавету (у памеры Тэтраевангелля) была надрукавана толькі напалову. У сваёй прадмове Цяпінскі паведаміў, што вписа^{на} та стго ма^{ла} феа, и стго марка, и початок лоуки. есть в той 8вогон моеи друка^{на}ни W мене имъ в^ыдр^оковано. А па сёння захавалася яшчэ меншая частка: два вядомыя паасобнікі ЕЦ абрываюцца на апошніх раздзелах Мрк.

Пра абставіны, што перашкодзілі выданню, можна толькі здагадацца. Гэта маглі быць і захады недабразычліўцаў, на якія Цяпінскі намякае ў некалькіх месцах сваёй прадмовы. Гэта магла быць і смяротная хвароба, якая прымусіла выдаўца спыніць друк і выпусціць у свет хаця б тое, што было аддрукавана (відаць, у Цяпінскага не было пераймальніка ў гэтай справе). Аднак, калі давяраць актаваму матэрыялу, дзе Васіль Цяпінскі згадаецца і пасля 1580 г., то трэба прызнаць, што хутчэй за ўсё друк спынілі матэрыяльныя цяжкасці. У сваёй прадмове Цяпінскі гаворыць, што ён асабіста займаўся фундаваннем свайго прадпрыемства, і гэта ўвяло яго ў значныя выдаткі. Несумненна, друкарня Цяпінскага была немагчымай.

Пільныя назіранні над графікай і арфаграфіяй ЕЦ адкрылі існаванне ў наборы тэксту адрозненняў. Гэтыя адрозненні настолькі выразныя і шматлікія, што іх нельга вытлумачыць нейкім супадзеннем ці выпадковасцю. Мяжу такіх змен вызначае не адна якая-небудзь рыса, а цэлы шэраг графіка-арфаграфічных паказчыкаў, а таксама некаторыя асаблівасці ў перакладзе. Пры гэтым майстэрства набору ўсюды застаецца нязменна выдатным.

Хаця абсервацыя помніка рабілася толькі над перакладам Цяпінскага, але слушна лічыць яе вынікі сапраўднымі і для царкоўнаславянскага слупка. Яго арфаграфія шмат у чым падобная да перакладной, а абодва слупкі ў дыглоце мусілі набірацца адначасова. Таму натуральна лічыць, што заканамернасці набору хаця б аднаго слупка паўтараюцца і ў другім слупку.

Тэкст помніка падзяляецца на чатыры няроўныя часткі, якія можна ўмоўна пазначыць лацінскімі літарамі (працэнт перадае аб'ём тэксту, што прыпадае на кожную з іх): А – 7%, В – 23%, С – 41%, D – 29%. (Але фактычна, С і D – адзіны набор (разам 70%), розніца толькі ў асобных тэксталагічных, перакладчыцкіх навацыях). Адпаведна, на зону А прыкладна прыпадае 8 старонак, на В – 27, на С – 47, на D – 35. Мяжой паміж А і В служыць верш Мцв. 5:16, што знаходзіцца пасярэдзіне старонкі, мяжой паміж В і С – 13-ты і 14-ты раздзелы Мцв., а мяжой паміж С і D – Мцв. і Мрк.

З чыста графічных з’яў адрозненні паміж зонамі найбольш яркая характарызуюць напісанне поміна sacra (“святая назва” рэлігійнага жыцця) і колькасць выносных літар. Скарачанае напісанне поміна sacra пануе ў зоне А, але ўжо ў зоне В сустракаюцца прыклады іх поўнага напісання, тады як у зонах CD поміна sacra пішуцца толькі поўнасьцю. У зоне В адзначаецца найбольшая колькасць выносных літар (сярэдняя колькасць на старонку – каля 10, тады як у зоне А – каля 6, у зонах CD яшчэ меншая: 1–3).

Пастаноўка надрадковых знакаў у ЕЦ досыць фармальна; найбольшую цікавасць выклікае хістанне двух варыянтаў літары ь з рознымі надрадковымі знакамі (ю і ю). Літара ю (сярэдняя колькасць на старонку ў зоне А – каля 4) ужываецца часцей за ю (у сярэднім 1 на 3 старонкі), тады як у астатніх зонах суадносіны ю і ю цалкам адваротныя.

У ЕЦ слова пішацца як з ёрамі (у сярэдзіне і на канцы, напрыкл.: ськрозь), так і без ёраў, з паерыкамі над зычным ці наогул без паерыкаў (напрыкл.: ськрозь, ськроз, ськроз, скроз). У зоне А радзей за астатнія зоны ўжываюцца на канцы слова ь і ь (адпаведна, каля 18 і 4 на старонку), тады як у зоне В колькасць ь і ь узрастае адпаведна да каля 31 і 10 на старонку, а ў зонах CD сярэдняя колькасць ь і ь дасягае каля 40–43 і 12 на старонку. Але перавага бяз’ёравых напісанняў на пачатку помніка адметная і ў сярэдзіне слова. У зонах АВ значна пашыраны беспаярыкавыя напісанні ў сярэдзіне слова (іх сярэдняя колькасць на старонку складае ў зоне А каля 16 выпадкаў, у зоне В – каля 13), тады як у зонах CD беспаярыкавыя напісанні ў сярэдзіне слова сустракаюцца рэдка (у сярэднім ад 2-х выпадкаў на старонку да 1-го на 2 старонкі). Можна адзначыць яшчэ і такую дэталю: у сярэдзіне слова пры беспаярыкавым напісанні ў зонах АВ ужываюцца як ц (шырокае), так і с (вузкае), тады як у зонах CD у сярэдзіне слова ў беспаярыкавых напісаннях выкарыстоўваецца пераважна ц (шырокае).

Адрозніваецца па зонах і выкарыстанне дублетаў кірыліцы. Так, літары ъ і ъ (калі гэта не пачатковае слова верша, дзе ўжываецца толькі ъ) у зонах АВ бессістэмна перадаюць [za], хоць у зоне С спалучэнне [za] перадаецца практычна заўжды літарай ъ, але зона D зноў вяртаецца да бессістэмнай перадачы гэтага спалучэння гукаў літарамі ъ і ъ. У помніку пануе літара и, літара і ў зонах АВ ужываецца даволі рэдка (сярэдняя колькасць – каля 7 на старонку), а ў зонах CD часцей (сярэдняя колькасць – каля 9–11 на старонку). Літара д у зонах АВ ужы-

ваецца часцей (36 выпадкаў) за ϕ (12 выпадкаў), тады ў зонах CD гэтыя суадносіны якраз наадварот: літара δ тут ужываецца радзей (14 выпадкаў) за ϕ (106 выпадкаў).

У ЕЦ літара τ свабодна замяняецца з літарай ϵ . Але τ у помніку трапляецца зрэдку (1–2 разы на старонку), і толькі напрыканцы зоны В і на пачатку зоны С яе колькасць рэзка павялічваецца (у сярэднім да 11 разоў на старонку).

У кампаненце зваротнага дзеслова (напрыклад, *постите се*) у зонах АВ часцей пішацца λ , чым ϵ (суадносіны 2: 1), тады як у зонах CD тут часцей сустракаецца ϵ , чым λ (суадносіны 3: 1). Ніякай граматычнай ці лексічнай карэляцыі ва ўжыванні ϵ і λ не заўважана, яны выступаюць у адных формах, часам, нават побач: у адным вершы Мцв.9:2 сустракаюцца і *Ѡпѡцаю^т ти сѧ*, і *Ѡпѡцаю^т ти сѧ*. Асіміляцыйная мяккасць (накшталт *дасеть, есьли*) на пісьме амаль не адлюстравана ў зонах АВ, тады як у зонах CD яна рэгулярна перадаецца на пісьме (98% усіх выпадкаў помніка).

З неарфаграфічных рыс можна адзначыць змену перакладчыцкай стратэгіі ў Мрк. (зона D) параўнальна з Мцв. (зоны ABC): аднаасобнае адмоўе, якое раней практыкаваў перакладчык (напрыклад, *нікому скажу*), у Мрк. замяняецца падвойным (*нікому не скажу*).

Як бачна, адрозненні паміж рознымі часткамі тэксту ЕЦ тычацца ў асноўным графіка-арфаграфічных дэталей і не закранаюць агульныя прынцыпы падачы тэксту. Значна больш арфаграфічных рыс, аднолькавых для ўсіх чатырох частак. Тым не менш, наяўнасць розных зон прыводзіць да высновы, што пры публікацыі Евангелія (ва ўсякім выпадку, перакладу Пяпінскага) мелі месца змены арфаграфічнай стратэгіі пры захаванні прынцыпаў набору.

Чым былі выкліканы такія змены? На думку прыходзяць некалькі меркаванняў. Найбольш верагодна тлумачыць гэтыя змены нейкімі перапынкамі ў наборы тэксту, пад час якіх зэцар проста забываўся на ранейшыя не вельмі істотныя правілы. Магло быць, праўда, і так, што ў перапынках папярэдня стратэгія набору ўлягала свядомым зменам.

Справа ў тым, што напачатку кнігадрукавання арфаграфічныя нормы толькі пачыналі ўсталявацца. Гістарычна строгая правапісная норма сваім узнікненнем наогул абавязана кнігадруку. Само складванне ўпарадкаванай арфаграфіі зрабілася мажлівым толькі з надыходам кнігадруку, паколькі друкавання тэксты давалі больш унармаваны тып пісьма⁵. Зразумела, што ў першых друкароў правапісныя нормы

яшчэ не выпрацаваліся і розныя перапынкі ў іх працы маглі прывесці да неістотнага хістання ў арфаграфіі іх выданняў. Гэты працэс зусім нармальны на стадыі пераходу ад рукапісанай кнігі з яе нестабільнасцю нормаў, да кнігі друкаванай.

Аб тым, што такія перапынкі ў друку ЕЦ былі, сведчыць змена перакладчыцкай стратэгіі паміж Мцв. і Мрк. Не выключана, што гэта адбылося ў выніку абмеркавання перакладу Цяпінскага сярод яго адзінаверцаў. У сваім катэхізісе на польскай мове *O przedniejszych wiary chrystyańskiej artikulech* (Лоск, 1576) Сымон Будны паведамляе пра сходку сваіх папчэчнікаў у 1574 г. “w Litwie”, пры чым было “zebranie nasze w domu brata mięgo Wasіła Ciapińskiego”. Такая сходка магла сярод іншых пытанняў абмеркаваць і пераклад Цяпінскага. Верагодна, што ў выніку такога абмеркавання і былі ўнесены змены ў яго Евангелле.

Таксама нельга выключыць, што за варштатам у друкарні Цяпінскага змянілася некалькі друкароў. Відавочна, што іх кампетэнцыя ў старабеларускай арфаграфіі была рознай, чым і тлумачацца змены ў наборы тэксту.

Як бачна, першыя некалькі старонак ЕЦ былі ўжо аддрукаваныя, перш чым у арфаграфію тэксту былі ўнесены змены. Аднак гэтыя старонкі было вырашана не перанабіраць паводле новай стратэгіі – верагодна, з той прычыны, што змены былі (ці ўяўляліся) неістотнымі. Увага карэктара была скіравана на правільнасць зместу і адсутнасць памылак ва ўжыванні літар. У тэксце перакладу Цяпінскага памылак

⁵ Гэта адбывалася дзякуючы ўзнікненню папярэдняй рэдактуры і карэктарскага нагляду, якія спрыялі уніфікацыі напісанняў і стваралі моцную перашкоду для пранікнення памылак (па крайняй меры, фанетычна значымых). Справа ў тым, што да ўзнікнення друкаванага тэксту меў дачыненне шэраг асоб. Набор ажыццяўляў асобны майстар – зэцар (ці зіцар), які набіраў шрыфт і выразаў элемент (за-стаўкі). Зэцар мусіў дакладна набраць тэксты, але ён сачыў пераважна за тэхнікай набору. За правільнасцю набранага тэксту сачыў іншы спецыяліст – карэктар. Перш чым запусціць у варштат увесь тыраж, першы адбітак з кожнай формы аддаваўся карэктару, які выпраўляў усе памылкі набору. (Зрэдку зэцар і сам мог быць карэктарам.) Карэктар выпраўляў за зэцарам заўважаныя памылкі друку. Часам гэта была адна і тая ж асоба, хаця зрэдку працу карэктара выконваў сам заказчык выдання, калі тэкст друкаваўся на незразумелай мове. Клопатам карэктара было не толькі выпраўленне памылак набору, але і кантроль за якасцю выдання (адсутнасць пэчканіны аркуша, несіметрычнага набору і прагалаў), а таксама часам і папярэдняя падрыхтоўка тэксту да друку (рэдагаванне і рубрыкацыя). Найверагодней, што Цяпінскі сам быў карэктарам свайго выдання. Калі зыходзіць з таго, што ён не стаяў за варштатам, то натуральна лічыць, што зэцарам і карэктарам у яго друкарні былі розныя асобы.

няшмат і пераважная іх большасць прыпадае на зоны АВ. Напэўна таму дробныя ваганні ў арфаграфіі былі праігнараваны карэктарам. Таксама верагодна, што напачатку набор ажыццяўляўся часткамі, відаць, з той прычыны, што некаторыя пытанні правапісу ў выданні былі нявырашанымі. Нельга таксама выключыць, што перанабар па-пярэдне набранага тэксту не дазволіла ажыццявіць менавіта немаж-насць друкарні Цяпінскага.

Лёс выдання Цяпінскага сведчыць аб тым, што кнігадрук на Бела-русі развіваўся не ў самых спрыяльных умовах. Пры адсутнасці ўлас-ных сродкаў (а друкарня патрабавала вельмі значных выдаткаў) выда-вец мусіў абапірацца на падтрымку магнатаў ці карпарацый. Але Цяпінскі, напэўна, быў пазбаўлены такой магчымасці. Паколькі ма-тывы яго выдання былі ідэалагічныя, а не камерцыйныя, то ён нідзе не мог разлічваць на продаж свайго выдання, апроча асяроддзя сваіх адзінаверцаў (а толькі продаж азначаў зварот, хаця б частковы, укла-дзеных сродкаў). Таму яго прадпрыемства і сталася ахвярай розных неспрыяльных акалічнасцей. Можна толькі здагадацца, якія пробле-мы прымусілі Цяпінскага спыніць друк і выпусціць у свет недакончанае выданне.

Ёц дае яскравы прыклад увядзення чужынных узораў у айчынную традыцыю. У гэтым беларускі пратэстант арыентаваўся на густы і за-патрабаванні сваіх адзінаверцаў — канверсантаў з праваслаўя. Мена-віта гэтае асяроддзе стаяла на мяжы дзвюх культур: усходняй, права-слаўнай і заходняй, пратэстанцкай, што давала ім унікальны шанц весці плённы дыялог паміж Захадам і Усходам. Наяўнасць такіх асоб і асяродкаў у старабеларускай культуры станоўча адбівалася на яе развіцці.

ЛІТАРАТУРА

1. **Галенчанка Г.Я.** Васіль Цяпінскі — паслядоўнік скарынінскай спра-вы // 450 год беларускага кнігадрукавання. Мн., 1968. С. 171—178.
2. **Галенчанка Г.** Васіль Цяпінскі: (памёр каля 1600) // Славутыя імёны Бацькаўшчыны. Мн., 2000. Вып. 1. С. 64—77.
3. **Грушевський М.** З історії релігійної думки на Україні. Львів, 1925.
4. **Грушевський М.** Історія української літератури. Київ, 1927. Т. 5. Ч. 2.
5. **Довнар-Запольский М.В.** В.Н. Тяпинский, переводчик евангелия на белорусское наречие // Известия ОРЯС. 1899. Т. 4. Кн. 3. С. 1031—

1064 (гэты ж артыкул без змен перадрукаваны ў: Довнар-Запольский-М.В. Исследования и статьи: Собрание трудов в 2-х т. Киев, 1909. Т. 1. С. 232–256).

6. Клімаў І.П. Выданне В.Цяпінскага і яго друкарня // Здабыткі: Дакументальныя помнікі на Беларусі. Мн., 2001. Вып. 4. С. 74–88.

7. Клімаў І.П. Нарыс бібліяграфіі аб Васілю Цяпінскім // Здабыткі: Дакументальныя помнікі на Беларусі. Мн., 1995. [Вып. 1]. С. 60–114.

8. Клімаў І.П. Скарынінскі тып шрыфту // Беларуская лінгвістыка. Мн., 1994. Вып. 44. С. 42–46.

9. Левицький О. Про Василя Тяпинського, що переклав в XVI ст. Євангеліе на просту мову: Критична розвідка // Записки Українсько-го наукового товариства в Києві. 1913. Кн. 12. С. 6–22.

10. Лойка А. Зацнасьць і слава Васіля Цяпінскага // Крыніца. 1995. № 4. С. 3–18.